

TERÜLETI KÜLÖNBSÉGEK BAJORORSZÁGBAN

SPATIAL DIFFERENCES IN BAVARIA

KOVÁCS SZILÁRD tanársegéd

Eötvös József Főiskola

Abstract

Bavaria is one of the most developed regions in Europe. Bavaria was an agricultural area before the Second World War; nowadays it became one of the strongest European regions. The fast and dynamic economic growth may result significant spatial differences. Based on the assumptions of the general hypothesis of Williamson the Bavarian economic space also has undergone considerable change since the middle of the last century. Aim of the study is to present the territorial changes after the millennium. Did the regional differences decrease in the first decade of the 21th century, or did the inequality increase due to the economic and financial crisis? The economic role of Munich was increasing in the past few decades. The question is that due to the increasing was continue to becoming monocentre the area or the decentralization efforts have been successful? Aim of the research is to explore changes in the spatial pattern of the Bavaria.

1. Bevezetés

Bajorország Európa egyik legfejlettebb térsége. A második világháborút megelőzően még agrártérség volt, napjainkra Európa egyik legerősebb régiója lett. A gyors és dinamikus gazdasági fejlődés a korábban kialakult jelentős térbeli különbségek további növekedését eredményezte, majd a Williamson-hipotézis általános feltevései az ezredfordulót követően a bajor területi egyenlőtlenségek csökkenését prognosztizálják. Mivel a bajor gazdaság ipari fejlődése relatíve későn kezdődött meg, így Nemes Nagy József regionális fejlettségi különbségek történeti modelljének II. szakaszát élte át a második világháborút követő évtizedekben, ennek hatására a területi különbségek növekedtek. Majd a modell értelmében a területi különbségek folyamatos mérséklődés következett be az 1990-es évektől kezdve.¹

Ezen konvergencia folyamatoknak gátat szabhat a globalizálódó gazdaság, mely új kihívásokat jelent a gazdasági szereplők számára, így a korábbi közeledési tendenciák módosulhatnak. Emellett az egyenlőtlenségek mérséklődésének gátat szabhatott az európai magterület folyamatos délkelet irányba vándorlása, melynek eredményeként a vizsgált térség is Európa gazdasági centrumtérségének részévé vált.

Ezen folyamatok és tényezők figyelembe vétele mellett kérdésessé vált, hogy a bajor térségben valóban végbement a területi különbségek mérséklődése. Az agrárállam modern gazdasági erőközponttá fejlődésének eredményeként kialakult és elmélyült gazdasági-társadalmi különbségek az XXI. század első éveiben csökkentek, vagy a pénzügyi-gazdasági válság, valamint a korábban említett tendenciák eredményeként tovább növekedtek az egyenlőtlenségek a tartomány egyes térségei között.

2. A bajor gazdaság dinamikus fejlődésének történelmi alapjai

1945 után valamennyi német tartomány határát megváltoztatták, kivételt képezett ez alól Bajorország, melynek határai csak csekély mértékben módosultak, így megőrizte több évszázados múlttal rendelkező önállóságát. A 19. század elején a bajor-frank-sváb királyság egyesülésével alakult ki a mai Bajorország, mely ekkor lépett a modern állam fejlődés útjára. A háborút megelőzően és azt követően is a bajor térséget fejlett államisége és önálló politikai jellemzői megkülönböztették a többi tartománytól.²

Ezen hagyományok mentén Bajorország a föderalizmus élharcosa lett a Német Szövetségi Köztársaságon belül. Ugyanakkor a kívülről homogénnek tűnő térség jelentős társadalmi és gazdasági különbségekkel rendelkezett, melynek nyomai még ma is megfigyelhetők a tartományban. A tartomány három nagy részre osztható a társadalmi és kulturális tényezőket figyelembe véve, mely nagyban befolyásolta a kialakult gazdasági szerkezetet is. A tartomány keleti és dél-keleti része az úgynevezett Altbayern, mely döntően agrár-gazdasági térség volt a világháborút megelőzően, majd a háborút követően a kelet-európai piacok bezárkózása miatt nem tudott a térség a modern iparosodás útjára lépni. Az északi térség Franken sokkal differenciáltabb képet mutat. Egyrészt a második világháborút megelőzően az északi és nyugati határt képező térség a katolicizmus és a protestáns kultúra „ütköző térsége” volt és egyben a tartomány kulturális központja is. A harmadik nagy egység Schwaben, mely inkább kézművesipari hagyományokkal rendelkezett. A bajor gazdaság területi differenciáltsága a gazdasági csoda alatt tovább növekedett. München, Nürnberg-Erlagen és a tartomány észak-nyugati területei tökevonzó-képességüknek köszönhetően a gyors iparosodás útjára léptek, míg a délnyugati területeken továbbra is jelentős maradt a kézművesipar és a kiskereskedelem. A térség leginkább agrárjellegű keleti területei pedig a kedvezőtlen földrajzi helyzetükből és a hiányzó ipari hagyományoknak köszönhetően csak késve kezdték meg a felzárkózást.

A háborút követően uralkodóvá váló exportorientált gazdaságpolitika tovább erősítette az északi nyugat-német területeken az ipar koncentrációját. Ágazati tekintetben viszont az északi területek hagyományos, döntően nyersanyag és energiaigényes nehézipari ágazatokban (pl. vas- és acélgégyártás, hajóipar) növekedtek. Ezekben az ágazatokban a termelési feltételeknek, a világgazdasági folyamatoknak és az exportorientált gazdaságpolitikának köszönhetően jelentős világpiaci részesedést ért el az NSZK.³ Ezzel párhuzamosan a déli tartományokban (Bajorország, Baden-Württemberg) egy szerkezetében, termelési struktúrájában eltérő ipar bontakozott ki. Ágazati szempontból az elektronika, a repülőgépgyártás, a finommechanika, a hírközlés és a speciális gépgyártás jelent meg vagy indult újra a háborút követően ebben a térségben. A vállalati szerkezet tekintetében is jelentős eltéréseket lehetett megfigyelni, melyek egyrészt az ágazati specifikumokból, másrészt a méretgazdaságossági különbözőségekből fakadtak. Míg az északi tartományokban a legjelentősebb gazdasági szereplők a – sok esetben monopol piaci pozíciót betöltő – nehézipari konsernek voltak, addig Bajorországban és Baden-Württembergben a gazdaság legfontosabb szereplői a kis- és középvállalkozások voltak, melyek a rugalmasságuknak és gyors alkalmazkodó képességüknek köszönhetően a gazdasági csodát követően is versenyképesek tudtak maradni.⁴ A déli térség technológiai fejlődésének alapja a specializáció volt. A beszállítói KKV szektor hálózatokba tömörült, hogy a térség nagyvállalatai (BMW, Siemens, Mercedes-Benz, IBM, Bosch) számára innováció-orientált partnerek lehessenek.

Bajorország is ekkor lépett a modern ipari fejlődés útjára, hiszen 1950-ben a népesség csaknem egy negyede a mezőgazdaságban dolgozott. Az ország jelentős regionális különbségei az új fejlődési pálya esetében is megfigyelhetők, sőt esetenként tovább nőtt a

szakadék a térség jelentős gazdasági központjai és a periféria között. A térség, főként München fejlődése az új politikai céloknak, és gazdaságpolitikai lépéseknek is köszönhető volt.

Új funkcionális központokat szerveztek a háború után, hogy a korábban erősen centralizált gazdaságot új alapokon építsék újjá. Ez a gazdaságpolitikai elhatározás egyrészt a német társadalom korábbi rendszerrel szembeni ellenállásából, másrészt a győztes nyugati hatalmak elvárásaiból fakadt. Ennek köszönhetően lett Frankfurt a pénzügyi, Düsseldorf a biztosító társaságok és München a multinacionális nagyvállalatok központja. Ennek a politikai elhatározásnak jelentős hatása volt a bajor gazdaság fellendülésére, mivel a berlini és más kelet-német vállalatok számára egyértelművé vált, hogy a szovjet ellenőrzés alatt álló övezetekben a tervgazdálkodás bevezetése a cél, tudták, hogy a termelést át kell telepíteni a piaci alapokon működő nyugat-német területekre. A funkcionális központok voltak az elsődleges célpontjai az áttelepülésnek.⁵

Bajorországba helyezte át székhelyét több olyan korábban nemzetgazdasági szinten is jelentős vállalat, mint például a berlini Halske, a Siemens, ORSAM, Agfa. Ezeknek a vállalatoknak az új székhelye a tartományi főváros, München lett. Emellett a Siemens-Schukert AG Nürnbergbe, a Die Auto Union (ma Audi) Ingolstadtba telepedett le.

A meglévő korábbi jelentős ipari vállalatok, mint például a BMW és a MAN újra növekedésnek indultak. Így kialakult egy modern, fejlett elektronikai- és autóiipar, mely mind a mai napig meghatározó Bajorország fejlődésében. A térség hagyományos iparágai mellett több új, leginkább a növekvő társadalmi jólét által újra életre keltett fogyasztási cikket gyártó vállalat is megjelent Bajorország területén. Az üveg- és ékszeripar Kaufbeuren-Neugablonzban, Krones palackozó üzemek Neutraublingban kezdték újra a termelést.⁶ Mindezzel az iparosodást tovább segítette, hogy új, innovatív cégek jöttek létre, kiváltképp azokban az iparágakban, ahol az ipari termeléshez jelentős szolgáltatás is párosult.

3. Területi különbség Bajorországban

A bajor térségben történelmi múltból fakadóan jelentős területi különbségek figyelhetők meg. A központi térség, München dominanciája a II. világháborút követően egyre erősödött, a tudatos nyugat-német gazdaságpolitika és a méretgazdaságossági előnyöknek köszönhetően. Hasonló okokból a második legnagyobb város Nürnberg és térsége szintén kiemelkedett, de koránt sem olyan nagymértékben, mint a főváros.

A területi különbségeket nagyon jól mutatja, hogy Felső-Bajorország (Oberbayern) és Közép-Frankföld (Mittelfranken) már az ezredfordulón jóval meghaladta a német átlagot az 1 főre jutó GDP tekintetében, míg Felső-Pfalz (Oberpfalz) 2008-ban, Alsó-Bajorország (Niederbayern), Alsó-Frankföld (Unterfranken) és Svábföld (Schwaben) 2011-ben haladta meg a német átlagot e tekintetben.

Az 1 főre jutó GDP a fejlettség egyik leggyakrabban használt mérőszáma, mely fontos információkat közöl, de a gazdaság növekedési irányairól és mértékéről már nem ad egyértelmű információkat. A fejlődés dinamikáját is figyelembe kell venni annak érdekében, hogy egy ország területi egyenlőtlenségeit feltárjuk.

1. táblázat. 1 főre jutó GDP és változása

Table 1. GDP per capita and the change of GDP per capita

Régió	1 főre jutó GDP – rangsor				1 főre jutó GDP növekedése					
					%	rangsor	%	rangsor	%	rangsor
	2000	2004	2008	2011	2004		2008		2011	
Mittelfranken	2	2	2	2	107.18	4	118.59	5	127.59	6
Niederbayern	6	6	6	4	111.23	1	125.94	1	141.85	1
Oberbayern	1	1	1	1	105.54	7	113.95	7	121.86	7
Oberfranken	7	7	7	7	106.03	6	119.78	6	134.05	3
Oberpfalz	5	5	3	3	106.64	5	125.79	2	137.87	2
Schwaben	4	4	5	6	107.69	3	122.44	4	132.18	4
Unterfranken	3	3	4	5	108.29	2	122.60	3	131.73	5

Forrás: LSKN 2013 alapján saját számítás és szerkesztés

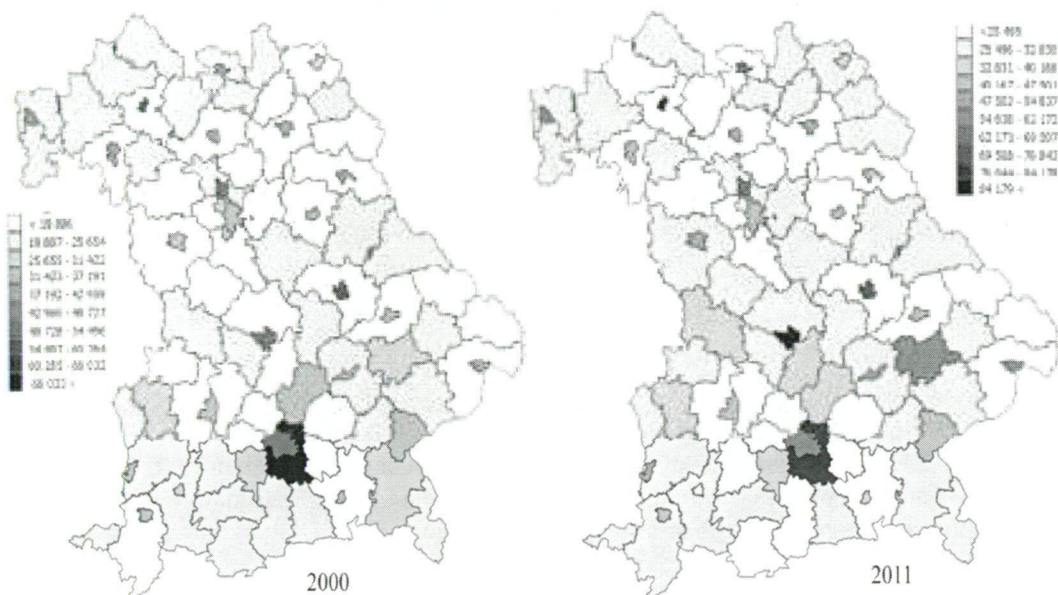
Az 1 főre jutó GDP és növekedésének regionális összevetése alapján jól látható, hogy a két korábban kiemelt régió nem mutat kiemelkedő növekedési ütemet, sőt Közép-Frankföld folyamatos visszaesése figyelhető meg a rangsorban, míg a központi régió minden vizsgált évben a legkisebb növekedési ütemet érte el, bár így is kiemelkedik gazdasági potenciálja alapján a bajor régiók sorából. A legdinamikusabban fejlődő régió Alsó-Bajorország, mely az elmúlt több mint tíz év mindegyikében a legmagasabb növekedést érte el az 1 főre jutó GDP tekintetében. A második rendkívül gyors fejlődést mutató térség Felső-Pfalz, mely az elmúlt néhány évben indult gyors fejlődésnek, elsősorban Regensburgnak köszönhetően (1. táblázat).

Az egy főre jutó GDP és változása alapján 4 csoportba sorolható a 7 bajor régió. Az első az erőteljes központ, mely Felső-Bajorországot jelenti. A második stagnáló csoportba kerül Közép-Frankföld, Svábföld és Alsó-Frankföld, melyek a gazdasági növekedés tekintetében hasonlóan jellemezhetők. A harmadik, dinamikus csoportba sorolható a két gyors gazdasági növekedést mutató régió, Alsó-Bajorország és Felső-Pfalz. A negyedik csoportba az elmaradt bajor régió Felső-Frankföld kerül. A régió a II. világháborút követően Csehszlovákiával volt határos, így a befektetők elkerülték a régiót, mely nagyban hozzájárult elmaradásához. A Szovjetunió felbomlását követően, pedig az olcsó, de szakképzett cseh munkaerő hatására inkább a határ másik oldalán választottak telephelyet a vállalatok. Ezen folyamatoknak köszönhető, hogy Felső-Frankföld Bajorország legelmaradottabb régiója.

Az egyes bajor régiók nem homogén térségek, annak ellenére, hogy a régióhatárok kijelölésénél a történelmi múltat és a gazdasági potenciált egyaránt figyelembe vették. A térség területi egyenlőtlenségeinek feltárása érdekében egy alacsonyabb területi szinten vizsgáltam az 1 főre jutó GDP-t és változásait. A német közigazgatási és statisztikai rendszerben a 7 régió 96 körzetből (kreise) tevődik össze. A körzetek lehatárolásánál a népesség számát és a népsűrűséget vették figyelembe, hasonlóképpen, mint hazánkban a kistérségek meghatározásánál.

Az 1 főre jutó GDP körzet szintű vizsgálata során sokkal jelentősebb területi különbségek tárhatók fel (1. ábra). Egyrészt a város és vidék esetében figyelhető meg nagymértékű egyenlőtlenség, mely elsősorban a gazdaság térbeli koncentrációjának köszönhető. Másrészt ezen adatok alapján München és a müncheni agglomeráció kiemelkedő gazdasági teljesítménye is megfigyelhető.

1. ábra. 1 főre jutó GDP területi eloszlása (2000, 2011)
Figure 1. The spatial distribution of GDP per capita (2000, 2011)

Forrás: LSKN 2013 alapján saját szerkesztés

A pénzügyi-gazdasági válságig az 1 főre jutó GDP tekintetében a müncheni agglomeráció volt az első, majd a válságot követően már Ingolstadt állt az élen. A bajor gazdaság egyik mintaértékű városa Ingolstadt, hiszen Ingolstadt növekedésének alapját a kedvező földrajzi és közlekedési fekvése alapozta meg. Bajorország földrajzi értelemben vett centrumában található a kisváros, valamint a München–Nürnberg gazdasági tengely és a Duna metszéspontjában fekszik. Kedvező pozíciójából következően az áttelepülő tömeg számára is preferált település volt. Ebből kifolyólag a tőke és a vállalatok számára egyaránt kiemelt célterületté vált. Ezen adottságait és a kedvező gazdasági folyamatokat kiaknázva alakult át Ingolstadt egy modern ipari várossá. Ingolstadt az elmúlt évtizedekben a bajor fejlődésen túlnőtt és egy rendkívül dinamikus növekvő várossá alakult át. A gazdaság szerkezete eltérő a bajor vagy más fejlett régiókban található városoktól. Az ipar gazdasági részaránya jóval magasabb, mint a hasonló méretű és fejlettségű városokban. Részben ebből a sajátosságából fakadóan eltérő fejlesztési koncepció alakult ki Ingolstadt városában. A szolgáltatói szektor fejlesztésére a járműipari vállalatok, beszállítók igényeit figyelembe véve kerül sor, ahogyan az oktatás területén is kiemelt figyelmet fordítanak a vállalatok, főként a húzóágazati vállalatok igényeire.

A középvárosok esetében megfigyelhető egy szívó hatás, melyet az bizonyít, hogy a 7 régió közül 2000-ben 4, 2011-ben 3 régióban a szélsőértékek egymás szomszédságában találhatóak. A folyamat egyrészt a gazdasági tevékenységek koncentrációjának, másrészt a munkaerő vándorlásának eredménye. Ez a jelenség elsősorban a tartomány északi régióiban figyelhető meg, ahol a régióközpontok mellett több hasonló méretű város található, így ezek vonzáskörzete, valamint a Nürnberg–Fürth–Erlagen városálózat tömege miatt vidéki területeken jelentős gazdasági tevékenység nem alakult ki.

A bajor gazdaság területi vizsgálatából egyértelműen látható, hogy korántsem homogén térség. A területi különbségek több tényezőre vezethetők vissza. Egyrészt a történelmi

hagyományokból fakadó gazdasági sajátosságoknak, másrészt a II. világháborút követően kialakult gazdaságpolitikának, harmadrészt a méretgazdaságosságból fakadó előnyöknek köszönhetően alakult ki, mélyült el. Ugyanakkor egyes térségek esetében, különösen Svábföldön a különbségek mérséklődése tapasztalható.

4. Összegzés

A bajor fellendülés az '50-es években indult el párhuzamosan az NSZK felemelkedésével. A térség többszörösen hátrányos helyzetű volt, hiszen a rurális társadalmi berendeződés, az elmaradott gazdasági struktúra és a bevándorló, áttelepülő tömeg is nehezítette a térség életét. A nyugati hatalmak, főként az Amerikai Egyesült Államok segítségével hatalmas beruházások indultak el a porig bombázott német területeken. Az újjáépítés és a gazdasági, pénzügyi, közigazgatási újjászervezés sikeres elvégzése következtében a nyugati német állam Európa egyik legjelentősebb gazdasági hatalmává lépett elő alig húsz évvel a háború után. Bajorország előrelépése főként politikai ereje miatt következett be. A CSU az NSZK kormányban elfoglalt helye nagy segítséget jelentett a bajor térségnek.⁷

A '60-as években recesszió indult el az NSZK gazdaságában. Ez kihatott a társadalomra és a politikára egyaránt, ebben a helyzetben a bajor politikai és gazdasági vezetők helyes, előrelátó döntéseket hoztak, mely hamar meghozta gyümölcsét. A bajor gazdaság hatalmas fejlődésnek indult, 1983-ra a GDP elérte az NSZK átlagát, amely ekkor már a világ második ipari hatalma volt az Amerikai Egyesült Államok mögött. Az ezt követő években tovább növelte gazdasági erejét a térség, a '90-es évek végére már az Európai Unió egyik legerősebb régiója lett.

Ennek a rendkívül gyors gazdasági növekedésnek az eredménye, hogy a területi különbségek növekedtek a térségben, majd az ezredfordulót követően a pénzügyi-gazdasági válságot követően a regionális adatok alapján korábban kialakult egyenlőtlenségek csökkenésnek indult. Ugyanakkor, alacsonyabb területi szintű vizsgálatok alapján ez a mérséklődés nem egyértelmű.

A jelenlegi bajor gazdaság központja München és Felső-Bajorország. Franciaországhoz hasonló észak- déli tengely figyelhető meg a térségben, mely egyik, déli súlypontja München, míg a másik, északi súlypontja Nürnberg–Fürth–Erlagen városállomány. A jelenlegi adatok alapján az északi pólus nem elég erős, hogy ellensúlyozni tudja a főváros gazdasági túlsúlyát. Ugyanakkor a tengely felezőpontjában egy rendkívül dinamikus, a bajor átlagot többszörösen meghaladó növekedési gócpont alakult ki, Ingolstadt.

A területi egyenlőtlenségek esetében megfigyelhető, hogy a középvárosok jelentős elszívó hatással bírnak a saját agglomerációkra, melynek következtében a város és vidék között kialakult különbségek tovább növekedhetnek. Ezen folyamatok feltárása további kutatást igényel. A főváros esetében már nem érvényesül az elszívó hatás, sőt az ezredfordulót követően a város agglomerációja meghaladta a város egy lakosra jutó teljesítményét, vagyis a milliós nagyváros esetében már a szuburbanizációs folyamatok lezajlottak és a telephelyválasztás szempontjából egyre kedvezőbb feltételekkel bír a főváros közvetlen környezete.

Bajorország területileg nem homogén, jelentős egyenlőtlenségek figyelhetők meg egyes régiók és körzetek között. Az elmúlt évtizedek során egyes térségekben mérséklődés figyelhető meg a különbségeket illetően, de számos régióban, kiváltképp a dinamikus fejlődők esetében az egyenlőtlenségek tovább növekednek.

Jegyzetek

1. Nemes Nagy J., 1987.
2. Kiss J. L., 1980.
3. Vonyó T., 2006.
4. Inotai A, 1986.
5. Kovács Sz., 2011.
6. Bajor Történelmi Lexikon honlapja.
7. Kovács Sz., 2013.

Felhasznált irodalom

- Bajor történelmi lexikon honlapja: http://www.historisches-lexikon-bayerns.de/artikel/artikel_44512 – Letöltve: 2014. 02. 13.
- Inotai András (1986): Az NSZK a változó világ gazdaságában. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 259 old.
- Kiss J. László (1980): A Christlich-Soziale Union (1945–1957). In: Gergely J. (szerk.). A kereszténydemokrácia Nyugat-Európában (1944–1958). Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 261–296. old.
- Kovács Szilárd (2011): Der Aufstieg Bayerns, In: Ferencz Á. (szerk.) Válságkezelés a tudomány eszközeivel. Erdei Ferenc VI. Tudományos Konferencia I–II–III. kötet. Kecskeméti Főiskola, Kecskemét. 81–86. old.
- Kovács Szilárd (2013): Bajorország regionális fejlődése. Abszolutórium dolgozat. PTE Regionális Politikai és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs. 40 old.
- Vonyó Tamás (2006): Modell Deutschland. ProPannónia Kiadói Alapítvány, Pécs. 386 old.